

Ekumeniska riktlinjer
vid sexuella övergrepp
i kyrkliga miljöer

Detta är det femte numret i Sveriges Kristna Råds skriftserie.

Tidigare publicerat i Sveriges Kristna Råds skriftserie:

Nr 1 Charta Oecumenica

Nr 2 Solidaritetens globalisering

Nr 3 Arms Trade

Nr 4 Pilgrimsteologi

Ekumeniska riktlinjer vid sexuella övergrepp i kyrkliga miljöer

Sveriges Kristna Råds skriftserie

Nr 5

Sveriges Kristna Råd

172 99 Sundbyberg

Tel 08-453 68 00, fax 08-453 68 29

info@skr.org, www.skr.org

Form: Carl-Johan Friman/Sveriges Kristna Råd

Tryck: Typoprint HB, Stockholm 2003

ISSN: 1650-9196

Första tryckningen

Innehåll

Förord.....	4
1. Inledning	5
2. Teologiska grundtankar i korthet	6
3. Vad menar vi med sexuella övergrepp?	8
4. Förebyggande arbete	10
5. Att tillsätta tjänster och uppdrag	12
6. Ansvar gentemot den som blivit utsatt för övergrepp	13
7. Åtgärder gentemot den som är anklagad eller misstänkt....	16
8. Utbildning och spridning av materialet	18
9. Litteratur, material, organisationer	19

Förord

Sexuella övergrepp i kyrkliga miljöer är ett allvarligt och länge försummat problem. Att vi som enskilda kristna och kyrkor reagerar tydligt mot sexuella övergrepp och trakasserier är en avgörande trovärdighetsfråga. Kyrkorna måste kunna erbjuda trygga miljöer där ingen ska behöva känna sig utsatt för sexuella övergrepp, som vi definierat som ”varje slag av ovälkommet sexuellt uppträdande i ord eller handling”.

Sveriges Kristna Råds styrelse uppdrog hösten 2002 åt generalsekreteraren att utarbeta förslag till ekumeniska riktlinjer för dessa frågor. De riktlinjer som vi nu kan presentera har utarbetats i en bred process som engagerat det ekumeniska nätverket för genderfrågor och företrädare för kyrkor och kristna ungdomsförbund. Sekreterare i den arbetsgrupp som lett processen har varit Peter Carlsson.

Riktlinjerna tar sikte på

- övergrepp som sker i kyrkliga miljöer, inte i samhället i övrigt
- övergrepp mot såväl barn och ungdomar som vuxna
- övergrepp från såväl anställda som förtroendevalda och frivillig-arbetare inom kyrkorna.

Dessa ekumeniska riktlinjer har antagits av Sveriges Kristna Råds styrelse som också rekommenderat sina medlemskyrkor och deras ungdomsförbund att anta och använda riktlinjerna.

Vi överlämnar härmed dessa ekumeniska riktlinjer till kyrkorna och deras ungdomsförbund som ett instrument för användning på alla nivåer i kyrkornas arbete. Samtidigt är vi medvetna om att detta instrument måste utvecklas i ett kontinuerligt växelspel med verkligheten och välkomnar alla synpunkter på innehåll och inriktning för framtida revidering.

Sundbyberg våren 2003

SVERIGES KRISTNA RÅD

Anders Arborelius

Biskop i Stockholms katolska stift

Ordförande

Krister Andersson

Missionsföreståndare i Svenska Missionskyrkan

Vice ordförande

KG Hammar

Ärkebiskop i Svenska kyrkan

Vice ordförande

Dositej Motika

Biskop i Serbiska ortodoxa kyrkan

Vice ordförande

1

Inledning

Kyrkorna vill med dessa ekumeniska riktlinjer tydligt markera, inåt och utåt, att vi inte accepterar sexuella övergrepp. (För definition av sexuella övergrepp, se avsnitt 3 nedan). Vi vill medvetandegöra oss själva och varandra om de risker som finns. Vi vill utbilda och informera. Vi vill göra allt vi kan för att undvika att sexuella övergrepp sker i våra sammanhang.

Sveriges Kristna Råd (SKR) har genom sina företrädare i SKRs styrelse beslutat anta dessa riktlinjer och rekommendera sina medlemskyrkor och deras ungdomsförbund att anta och använda dem.

I kyrkorna i Sverige finns olika kategorier av ansvariga: ämbetsbärare och lekfolk, anställda, frivilligt engagerade och förtroendevalda. Till större delen omfattar riktlinjerna alla dessa. På de ställen där enbart någon av kategorierna åsyftas kommer detta att markeras. På samma sätt när det gäller de människor som riskerar att utsättas för övergrepp: barn, ungdomar och vuxna; det mesta av texten handlar om alla tre grupperna. Så finns vissa avsnitt, tydligt markerade, som enbart handlar om någon eller ett par av de tre.

Riktlinjerna innehåller olika slags texter. Här finns teologiska och principiella resonemang, men också praktiska tips och idéer om hur man kan gå tillväga i olika konkreta situationer.

Teologiska grundtankar i korthet

Mänsklighet, sexualitet och makt

Den kristna trons syn på människans sexualitet är positiv. Sexualiteten är grunden för människosläktets fortlevnad, men den hör också samman med gemenskap, närhet och värme, lust och njutning. I den ömsesidiga sexualiteten kan vi människor få uppleva något av det allra största livet har att ge.

Som mycket annat mänskligt kan dock också sexualiteten missbrukas och förvridas. I kombination med våld och/eller med maktutövning kan sexualiteten förvandlas till någonting mycket farligt. Maktutövning i personliga relationer kan bygga på att ena parten har ett intellektuellt, andligt, kulturellt, socialt eller ekonomiskt övertag över den andre och kan ta sig mycket subtila uttryck, kanske inte märkbara för andra än den som utsätts för maktutövningen. Finns det dessutom en koppling till gudsbilden, vilket är fallet när ett övergrepp sker i kyrklig miljö, riskerar den utsattes Gudsrelation att allvarligt skadas. Den som utsätter en medmänniska för sexuella övergrepp begår mycket allvarliga brott mot honom/henne och därmed också mot Gud själv, den Gud till vars avbild vi alla är skapade.

Förlåtelse

Jesus Kristus tar parti för den utsatte, den som är i underläge. Som Kristi efterföljare bör vi göra detsamma. Det får naturligtvis konsekvenser också på det här området. Människor som utsatts för övergrepp i kyrkliga miljöer har ibland fått uppleva att de tystats ner när de velat berätta om vad som hänt. Ingen har velat lyssna. Denna misstro eller ovilja har i sig inneburit ännu ett övergrepp. Inte sällan har någon utifrån en maktposition försökt ålägga dem som blivit utsatta att förlåta och glömma. Kyrkorna har många gånger inte tagit den utsattes parti.

Möjligheterna att be om förlåtelse, att bli förlåten eller att förlåta är oerhörda gåvor till oss människor. Men att tvinga någon att förlåta eller att använda förlåtelsen som ett verktyg i maktens händer är orimliga och felaktiga sätt att bruka dessa gåvor. Vid sexuella övergrepp, som rör så känsliga delar av människans liv, är förlåtelse och försoning människor emellan inte alltid möjlig på kort sikt. Ska den som utsatts för sexuella övergrepp kunna förlåta handlar det i regel om en process över lång tid.

Den kristnes ansvar för sin medmänniska

Enligt svensk lag finns ingen allmän skyldighet att förhindra brott eller anmäla brott och andra missförhållanden som drabbar vuxna människor. Ur kristet perspektiv och i ljuset av Jesu bud om kärlek till vår nästa, kan vi ändå slå fast

att det finns ett moraliskt ansvar att göra något när vi ser att en medmänniska far illa. Det må vara ett barn, en ung människa eller en vuxen. Och detta ansvar gäller oberoende av om vi är anställda, frivilliga eller förtroendevalda.

Dessutom stadgar Socialtjänstlagen att var och en som yrkesmässigt arbetar med barn – i offentlig barnomsorg och skola men även i privata eller föreningsdrivna verksamheter – och som upptäcker att ett barn far illa har skyldighet att anmäla detta till sociala myndigheter. Den som är frivillig ledare eller liknande för barn eller ungdomar har inte samma lagstadgade plikt. Däremot stadgar Socialtjänstlagen att ”Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd bör anmäla detta till nämnden”.

I svensk lagstiftning, till exempel Jämställdhetslagen och Arbetsmiljölagen, finns också lagrum som fordrar att en arbetsgivare ska ingripa mot sexuella övergrepp mot vuxna.

Vad menar vi med sexuella övergrepp?

När vi i detta dokument använder uttrycket sexuella övergrepp, definierar vi det i enlighet med de följande två styckena.

Definition ur Svenska kyrkans "Riktlinjer för handhavandet inom Svenska kyrkan av situationer där människor, såväl barn som vuxna, blivit utsatta för sexuella övergrepp av kyrklig personal".

Sexuella övergrepp "...är ett samlingsbegrepp som omfattar allt från sexuella trakasserier av olika slag till våldtäkt, såväl brottsliga handlingar som moraliskt klandervärda sådana. Det rymmer alltså ett spektrum av handlingar och upplevelser, men i allmänhet med en och samma grundförutsättning – en person utsätts mot sin vilja för något av en annan person. Detta något kan vara allt från kommentarer, antydningar och anspelningar av sexuell natur till sexuella handlingar.

...Ett nyckelord i sammanhanget är 'ovälkommet'. Den som utsätts för sexuella övergrepp blir föremål för handlingar av sexuell natur som är ovälkomna, inte önskade och inte ömsesidiga eller som man inte förstår innebörden av. Sådana handlingar innebär att den utsatte känner sig kränkt och att förövaren överskrider de naturliga gränserna för den personliga integriteten.

Sammanfattningsvis kan man säga att sexuella övergrepp är varje slag av ovälkommet sexuellt uppträdande i ord eller handling".

Definition av sexuella övergrepp mot barn ur Frälsningsarméns material "I trygga händer".

Sexuella övergrepp mot barn innebär att barn tvingats delta "...i sexuella aktiviteter som de inte kunnat förstå och som de omöjligen kunnat ge ett medvetet samtycke till på grund av sin beroendeställning eller utvecklingsmässiga mognadsnivå. Detta gäller även sådana handlingar av föräldrar eller vårdare som bryter mot sociala tabun inom familjen eller är olagliga".

Definitioner av sexuella övergrepp enligt Brottsbalken, §§ 1, 2, 4 och 7.

Våldtäkt

"Den som genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara tvingar någon annan till samlag eller annat sexuellt umgänge, om gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna

i övrigt är jämförlig med påtvingat samlag, döms för våldtäkt till fängelse, lägst två och högst sex år. Med våld jämställs att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt att anse som mindre allvarligt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som har begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller, med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars, visat särskild hänsynslöshet eller råhet”.

Sexuellt tvång

”Den som i annat fall än som avses i 1§, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge, döms för sexuellt tvång till fängelse i högst två år.

Om den som har begått gärningen visat särskilt hänsynslöshet eller om brottet annars är att anse som grovt, döms för grovt sexuellt tvång till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år”.

Sexuellt utnyttjande av underårig

”Har någon sexuellt umgänge med den som är under arton år och som är avkomling till eller står under fostran av honom eller henne eller för vars vård eller tillsyn han eller hon har att svara på grund av myndighets beslut, döms för sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse i högst fyra år. Detsamma skall gälla om någon, i annat fall än vad som avses förut i detta kapitel, har sexuellt umgänge med barn under femton år.

Om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet mot den underårige eller om brottet på grund av dennes låga ålder eller annars är att anse som grovt, skall dömas för grovt sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år”.

Sexuellt ofredande

”Den som, i annat fall än vad som avses förut i detta kapitel, sexuellt berör barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst två år.

För sexuellt ofredande döms även den som genom tvång, förledande eller annan otillbörlig påverkan förmår någon som har fyllt femton men inte arton år att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd, om handlingen är ett led i framställningen av pornografisk bild eller utgör en posering i annat fall än när det är fråga om framställning av en bild.

Detsamma skall gälla om någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller eljest genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträder anstötligt mot annan”.

4

Förebyggande arbete

Det finns åtgärder att vidta för att förebygga att sexuella övergrepp sker. Vi kan genom utbildning och information medvetandegöra anställda, frivilliga och förtroendevalda. För alla som arbetar i kontakt med människor är handledning ett viktigt och bra redskap.

Det går också att praktiskt lägga upp arbete och verksamhet på ett sådant sätt att riskerna för övergrepp minskar. Detta förebyggande arbete sker naturligtvis främst för att skydda människor som skulle kunna bli utsatta. Men det är också ett sätt att skydda anställda, frivilliga och förtroendevalda. Genom att lägga upp arbetet klokt, skapar vi större trygghet för alla människor i våra kyrkor.

Till dig som är anställd, ledare eller förtroendevald

- Behandla alla du möter med respekt och värdighet.
- Undvik förlöjligande eller kränkande kommentarer om eller till människor.
- Undvik också favorisering, överdriven närhet och "positiva" kommentarer om utseende eller liknande som går över gränserna för den personliga integriteten. Dessa gränser sätter olika människor på olika sätt, kanske också olika i olika situationer – det är alltid den enskilda människans och omgivningens sätt att sätta dessa gränser som måste respekteras.
- Vid själavårdssamtal, informera någon om att samtalet kommer att äga rum.
- Var uppmärksam på hur du själv agerar och medveten om att saker du gör eller säger, också om de sker med de bästa avsikter, kan missförstås eller misstänkliggöras.
- Var inte rädd för att be om råd eller handledning när du behöver det.

Att organisera barn- och ungdomsarbete

- Använd ljusa och överblickbara lokaler.
- Försök att alltid ha minst två vuxna ledare med i grupper, särskilt om inga andra verksamheter pågår i byggnaden.

- Undvik, så långt det är möjligt, att en ledare eller annan vuxen är ensam med ett barn på platser där ingen annan kan se dem.
- Vid samtal med en ung människa, informera ytterligare någon vuxen om att samtalet äger rum. Se helst till att det finns fler vuxna i byggnaden och att den unga människan vet om detta.
- Se till att ledare inte träffar eller bjuder hem barn och ungdomar vid sidan om verksamheten, om inte fler vuxna finns med. Gör allt i öppenhet, informera föräldrar och samtala i ledargruppen eller med andra vuxna.
- Var alltid flera vuxna vid utflykter, läger och liknande.
- När barn och ungdomar ska skjutas, försök att alltid ha fler än en passagerare i varje bil. Ha en gemensam uppsamlingsplats där barnen ska lämnas och hämtas vid utfärder och liknande.

Att tillsätta tjänster och uppdrag

Till det förebyggande arbetet hör också noggrannhet vid tillsättning av olika befattningar. Denna noggrannhet är viktig vid tillsättning av såväl anställningar som frivilliguppgifter. Några punkter är särskilt viktiga:

- Håll intervjuer med dem som söker ett arbete eller vill bli frivillig ledare.
- Begär referenser – och ta sedan verkligen kontakt och hör vad referenten har att säga om den sökande. Vaga eller tvetydiga upplysningar gör det nödvändigt med en noggrannare uppföljning av honom/henne. Om personen bara varit kortare perioder på flera olika ställen är detta en varningssignal.
- Kontrollera tidigare brottslighet. Den som erbjuds ett arbete inom barnomsorg och skola måste idag uppvisa ett utdrag ur det så kallade Belastningsregistret. Det är fullt möjligt också för privata arbetsgivare eller organisationer/kyrkor att begära detsamma.
- Tillse att alla, anställda såväl som frivilliga, i kyrkornas verksamhet har klara befattnings- eller uppgiftsbeskrivningar. I dessa ska framgå det ansvar var och en har när det gäller uppmärksamhet på sexuella övergrepp, liksom den moraliska skyldigheten att ingripa när någon i ens närhet far illa. Vem man ska vända sig till om man misstänker att sexuella övergrepp har skett bör också finnas med. I samband med att anställningen respektive det frivilliga uppdraget börjar, bör den nye tillsammans med arbetsledaren göra en genomgång av de riktlinjer och regler som finns när det gäller sexuella övergrepp/trakasserier.
- Att använda sig av tidsbegränsade uppdrag och provanställningar.

6

Ansvar gentemot den som blivit utsatt för övergrepp

Allmänna utgångspunkter

Den utsatta människan är kyrkans viktigaste ansvar. När kyrkor och ungdomsförbund organiserar hur man ska arbeta när det gäller sexuella övergrepp är det viktigt att olika personer eller instanser ansvarar för olika uppgifter. Det bör finnas en person på central-, stifts-/distriktsnivå eller i ekumenisk organisation, till vilken lokalt anställda och ideella ledare kan vända sig för att få råd och stöd. Tillsammans med denna person kan frågor som: Vad kan det jag har sett betyda? Hur bör jag gå tillväga? Vart kan jag vända mig? ventileras.

Stöd till den utsatte ska handhas av en person, som inte har kontakt med den som anklagas för övergreppet. En ekumenisk lösning där Svenska kyrkans kontaktpersoner kompletteras med några kontaktpersoner i andra samfund innebär en stor fördel: möjlighet att välja om man som utsatt vill ta kontakt med någon i sitt eget kyrkliga sammanhang eller utanför detsamma.

Om anklagelser om sexuella övergrepp riktar sig mot en anställd är det viktigt att behandla frågan som ett personalärende och inte som ett självvårdsärende. Funktionerna som arbetsgivare respektive självvårdare måste hållas isär.

Kontakter med massmedia

Om massmedia får kännedom om att en anklagelse eller misstanke föreligger eller att en utredning påbörjats, är det viktigt att ha rutiner också för hur detta handhas.

En grundprincip bör vara att en person ansvarar för dessa kontakter. Till honom eller henne hänvisas alla frågor från massmedia.

Tillvägagångssätt om någon berättar att han/hon blivit utsatt för övergrepp:

Allra först är det viktigt att fråga sig: Är jag den som ska ta emot denna berättelse? I vissa fall är det säkert riktigt att redan vid denna första kontakt hänvisa till en kontaktperson enligt ovan. Då är det viktigt att stödja den som vill berätta i att ta denna kontakt.

För den som trots allt får ta emot en utsatt människas berättelse finns några viktiga råd:

- Lyssna aktivt och uppmärksamt.
- Lägg formuleringar på minnet.
- Ifrågasätt inte berättelsen.
- Ställ inte ledande frågor. Ge inte heller förhastade svar.
- Använd aldrig konfrontation mellan utsatt och anklagad/förövare som metod för att reda ut vad som hänt!
- Ge erbjudande om fortsatt stöd och kontakt. Ge fortlöpande information om hur ärendet utvecklas.
- Också den utsattes familj och närmaste omgivning kan behöva stöd.

Om den utsatte eller den som anklagar är ett barn

- Klargör att du kommer att vidarebefordra det han/hon berättar till personer som kan hjälpa till – i ett första steg kontaktperson enligt ovan och ansvariga för den lokala verksamheten, i nästa steg sociala myndigheter. Ge alltså inga löften om tystnad.
- Så snart som möjligt efter samtalet: Gör minnesanteckningar; datum, tid och samtalets huvudsakliga innehåll, hur du agerat och vad ni kom överens om angående hur ni skall gå vidare. Använd enbart initialer när du skriver om vad olika personer gjort. Signera. Spara anteckningarna på ett säkert ställe.

Om den utsatte eller den som anklagar är en vuxen

- Om det som skett så föranleder – stöd den utsatte när det gäller att göra polisanmälan.

Hur man kan gå vidare

Att vara den som tar emot en utsatt människas berättelse är en omskakande upplevelse och det är helt naturligt om man känner sig vilsen och oklar över hur man ska gå vidare. Finns det en kontaktperson enligt ovan kan man ta kontakt med denne. Man kan också rådgöra med den som är ansvarig för den lokala verksamheten. Gäller det ett barn kan man ringa BRIS eller en barn- och ungdomspsykiatrisk klinik för att få råd och stöd.

Om anmälan ska göras

En vuxen människa avgör naturligtvis själv om han/hon vill anmäla det som hänt. Gäller det ett barn kanske avgörandet om anmälan ska ske eller ej måste göras av någon anställd i kyrkan. Varje kyrka bör ha rutiner för hur detta avgörande ska gå till. Det är lämpligt att ansvaret för att göra en eventuell anmälan till myndigheterna ligger på någon högre upp i organisationen. Det underlättar för den som har haft den första kontakten med den utsatte att fortsätta med detta.

Anmälan görs till Socialtjänsten (tel. 112, begär socialjouren) eller, vid akuta situationer, till polisen.

Åtgärder gentemot den som är anklagad eller misstänkt

Vi har markerat att den utsatta människan är den viktigaste personen för kyrkan att ge omsorg åt i samband med sexuella övergrepp. Erfarenheten visar dock att den som är anklagad eller misstänkt ofta är den som får stöd och hjälp, snarare än den som utsatts. I kyrkor och kristna ungdomsförbund har vi naturligtvis ett ansvar gentemot alla. Det får dock aldrig leda till att den som blivit utsatt för ett övergrepp sätts åt sidan till förmån för den anklagade.

Vid anklagelse eller misstanke om övergrepp

Stäng av den anklagade från verksamheten. Gör samtidigt allt som är möjligt för att undvika att rykten sprids och att den anklagade döms på förhand. När det gäller anställda, är det nödvändigt att på förhand komma överens med fackförbund eller motsvarande om att en anställd som är anklagad/misstänkt ska stängas av från tjänsten under tiden utredning sker.

Uppföljning

Också den som är anklagad/misstänkt har behov av att få veta hur hans eller hennes ärende framskrider. Det är viktigt att ge fortlöpande information om detta.

En grupp människor som kan behöva stöd, men som riskerar att helt glömmas bort, är den anklagades familj.

Om det som skett blir föremål för polisutredning, eventuellt också domstolsprövning, finns det flera möjliga utfall:

- Om den anklagade/misstänkte frikänns helt från anklagelsen, bör detta offentliggöras med den tydlighet som bäst tjänar syftet att rentvå honom/henne.
- Om utredningen läggs ner därför att det inte kan styrkas att ett brott har skett, ankommer det på ansvariga för verksamheten lokalt, regionalt och/eller nationellt att avgöra hur man går vidare. Tillse att det inte finns någon risk för att denna uppföljningsfas faller mellan stolarna. Ett sätt att säkerställa att så inte sker är att fastställa att alla som varit föremål för en utredning av det här slaget efter utslaget ska delta i ett samtal där man kan komma fram till om och i så fall hur den tidigare anklagade ska ta del i fortsatt verksamhet.
- Om utslaget blir fällande, bör ett liknande uppföljningssamtal ske efter avtjänad påföljd. Det samtalet resulterar säkert ofta i att den dömda i fortsättningen inte ska finnas med som anställd, frivillig ledare eller förtroendevald i kyrkans arbete. För att säkerställa att han/hon inte söker sig till en ny plats är det viktigt att skapa rutiner för hur

man informerar kyrkornas lokala församlingar. Det gäller i alldeles särskilt hög grad i det fall övergreppet drabbat ett barn.

8

Utbildning och spridning av materialet

Detta material riktar sig i huvudsak till kyrkor och ungdomsförbund. Vilken verkan och betydelse det kommer att få är till stor del avhängigt av hur det sprids, förankras och brukas i kyrkorna. Vi rekommenderar att kyrkor och ungdomsförbund

- informerar om och går igenom materialet i alla sina yrkesutbildningar
- dito i utbildningar av frivilliga medarbetare
- anordnar utbildningar enbart kring detta material lokalt, regionalt eller nationellt
- inför och förankrar rutiner på lokal och regional nivå, som säkerställer att nya anställda och frivilligarbetare informeras om att dessa riktlinjer gäller i de lokala och regionala sammanhangen.

9

Litteratur, material, organisationer

Material framtaget i kristna sammanhang:

I trygga händer – Etisk vägledning för arbete bland barn och ungdomar. Grundmaterial och Bakgrundsmaterial. Frälsningsarméns sociala institut. 2:a uppl. 2003.

Riktlinjer för handhavandet inom Svenska kyrkan av situationer där människor, såväl barn som vuxna, blivit utsatta för sexuella övergrepp av kyrklig personal. Stencil. Uppsala 1998.

Kyrkornas 'NEJ' till våld mot kvinnor – vad kan vi göra? Lutherska Världsförbundet/Svenska kyrkan. Uppsala 2002.

Ökumeniske retningslinjer i förbindelse med sexuella övergrepp i kyrklig sammenhang. Norges kristne råd. 2:a uppl. Oslo 2001.

Helena Enoksson: *Min kropp är min.* Svenska kyrkan, Västerås stift 2002.

Annan litteratur:

Kring övergrepp och våld mot barn

Dahlström-Lannes, Monica: *Mot dessa våra minsta: om barns rätt till skydd mot sexuella övergrepp. Om polisutredning, samarbete och personliga erfarenheter.* Rädda Barnen 1990.

Eriksson, Majvor: *Våga se – kunna handla. Vad är förebyggande arbete med barn?* Uppsala: Konsultförlaget 1998.

Nyman – Svensson: *Pojkmottagningen.* Rädda Barnen 1995.

När det otänkbara händer – om sexuella övergrepp på ett daghem i Sverige 1997. SOU-rapport 1999:3.

Weinehall, Katarina: *Att växa upp i våldets närhet: Ungdomars berättelser om våld i hemmet.* Avhandling vid pedagogiska institutionen, Umeå Universitet.

Kring övergrepp och våld mot kvinnor

Eva Lundgren: *Gud och alla andra karlar: en bok om kvinnomisshandel.* Stockholm: Natur och Kultur 1992.

E Lundgren, G. Heimer, A.M. Kalliokoski, J. Westerstrand: *Slagen Dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfattningsundersökning.* Brottsoffermyndigheten och Uppsala Universitet 2001.

Wennstam, Katarina: *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt.* Stockholm: Bonniers 2002.

Hemsidor

www.kvinnofrid.se (internetportal)

www.roks.se (Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige)

www.boj.se (Brottsofferjourernas riksorganisation)

www.hopp.org (Riksorganisationen mot sexuella övergrepp)

www.bris.se (Barnens rätt i samhället)

www.rb.se (Rädda Barnen)

www.brottsoffermyndigheten.se

www.bra.se (Brottsförebyggande rådet)

www.bo.se (Barnombudsmannen)

Dessa riktlinjer finns även utgivna i tryckt form i Sveriges Kristna Råds skriftserie. Denna kan beställas från Sveriges Kristna Råds kansli. Se även www.skr.org